

Date: 3rd November-2025

ZAMONAVIY TA'LIM NAZARIYASI: TARIX VA ISTIQBOL

Ro'zmatova Mahliyo Baxrom qizi

Urganch davlat pedagogika instituti, Maktabgacha ta'lim
kafedrasi o'qituvchi-stajyori

Annotatsiya: Ushbu maqolada pedagogika nazariyasining shakllanish jarayoni, uning tarixiy bosqichlari hamda zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni yoritilgan. Qadimgi Sharq mutafakkirlarining ta'lim va tarbiya haqidagi qarashlari, Yevropa pedagogikasining rivojlanishiga hissa qo'shgan mashhur pedagoglar faoliyati tahlil etilgan. Shuningdek, hozirgi davrda pedagogika fanining yangilanish yo'nalishlari — innovatsion, axborot-kommunikatsion va kompetensiyaviy yondashuvlar haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: pedagogika, tarbiya, ta'lim, didaktika, komil inson, innovatsion ta'lim, pedagogik jarayon, Forobiy, Komenskiy, zamonaviy pedagogika.

Abstract: This article analyzes the development of pedagogical theory, its historical stages, and its role in the modern educational system. The author discusses the ideas of ancient Eastern philosophers about education and upbringing, as well as the contributions of famous European educators to the development of pedagogy. The study also focuses on modern directions of pedagogy, including innovative, information-communication, and competency-based approaches.

Keywords: pedagogy, education, upbringing, didactics, perfect person, innovative education, pedagogical process, Forobiy, Comenius, modern pedagogy.

Аннотация: В данной статье анализируется развитие педагогической теории, её исторические этапы и роль в современной системе образования. Автор рассматривает идеи древневосточных философов о воспитании и обучении, а также вклад известных европейских педагогов в развитие педагогической науки. Особое внимание уделяется современным направлениям педагогики, включая инновационные, информационно-коммуникационные и компетентностные подходы.

Ключевые слова: педагогика, образование, воспитание, дидактика, совершенный человек, инновационное образование, педагогический процесс, аль-Фараби, Коменский, современная педагогика.

Kirish

Pedagogika insoniyat tarixida eng qadimiy va zaruriy fanlardan biridir. U insonni tarbiyalash, o'qitish va rivojlantirish jarayonlarini ilmiy asosda o'rganadi. Har bir jamiyatning taraqqiyoti bevosita ta'lim-tarbiya tizimining mukammalligi bilan bog'liq.

Pedagogika nazariyasi inson shaxsini shakllantirish, unga ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni singdirish, ijtimoiy faol shaxsni tarbiyalashga xizmat qiladi. Shu bois, pedagogika nafaqat ta'lim sohasi, balki jamiyatning ma'naviy taraqqiyotini belgilovchi fan sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism

1. Pedagogika nazariyasining shakllanishi

Date: 3rd November-2025

Pedagogika nazariyasining ildizlari qadimiy sivilizatsiyalarga borib taqaladi. Qadimgi Sharq mutafakkirlari — **Abu Nasr Forobiy, Ibn Sino, Beruniy, Yusuf Xos Hojib** insonni komillikka yetkazuvchi tarbiya jarayonini falsafiy va ijtimoiy nuqtai nazardan tahlil etganlar.

Forobiy “Fozil odamlar shahri” asarida ta’limni jamiyat farovonligining asosi sifatida ko’rgan. Ibn Sino “Donishnoma”da yosh xususiyatlariga qarab o’qitish zarurligini asoslab bergan. Yusuf Xos Hojib esa “Qutadg’u bilig”da axloqiy tarbiya va adolat g’oyalarini ilgari surgan.

Bu asarlar pedagogika nazariyasining shakllanishida muhim manba bo’lib xizmat qilgan.

2. Yevropa pedagogikasining rivojlanishi

XVII asrda **Yan Amos Komenskiy** pedagogikani mustaqil fan sifatida shakllantirdi. U “Buyuk didaktika” asarida o’qitish tamoyillarini belgilab berdi: tizimlilik, ketma-ketlik, tabiiylik va o’quvchiga moslik. Komenskiy “barchaga ta’lim” g’oyasini ilgari surgan birinchi pedagoglardan biridir.

Keyingi davrlarda **I. G. Pestalozzi, A. Disterveg, K. D. Ushinskiy** kabi pedagoglar insonparvarlik va milliy qadriyatlar asosidagi ta’lim g’oyalarini rivojlantirdilar. Ular ta’limda o’qituvchi va o’quvchi o’rtasidagi hamkorlikni birinchi o’ringa qo’yidilar.

3. XX asr pedagogikasining yo’nalishlari

XX asrda pedagogika fan sifatida keng tarmoqlanib, quyidagi asosiy yo’nalishlarda rivojlandi:

- **Tarixiy-pedagogik** – pedagogika tarixini o’rganish;
- **Ijtimoiy-pedagogik** – ta’lim va jamiyat o’zaro aloqasini tahlil qilish;
- **Psixologik-pedagogik** – shaxs psixologiyasiga asoslangan o’qitish;
- **Innovatsion pedagogika** – yangi texnologiyalar va metodikalarni joriy etish.

Bu davrda **J. Dyui, M. Montessori, A. Makarenko, V. Sukhomlinskiy** kabi olimlarning ishlari pedagogika fanining metodologik asoslarini boyitdi. Ular shaxsga yo’naltirilgan ta’lim konsepsiyasini ilgari surdilar.

XX asr pedagogikasi o’zining mazmuni, maqsadi va metodologik asoslari jihatidan yangi bosqichga ko’tarildi. Bu davrda ta’lim jarayoni faqat bilim berish vositasi emas, balki shaxsni har tomonlama rivojlantirish, uning ijtimoiy faolligini oshirish hamda mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirish jarayoni sifatida qaraldi. Jamiyatda yuz bergan siyosiy, iqtisodiy va ilmiy-texnik o’zgarishlar pedagogika fanining yangi yo’nalishlari paydo bo’lishiga sabab bo’ldi. Shu davrda pedagogika fani bir necha yo’nalishlarda rivoj topdi: tarixiy-pedagogik, ijtimoiy-pedagogik, psixologik-pedagogik va innovatsion pedagogika yo’nalishlari.

Tarixiy-pedagogik yo’nalish pedagogika fanining kelib chiqishi, rivojlanish bosqichlari, buyuk pedagoglarning merosi va ularning g’oyaviy qarashlarini o’rganishga qaratildi. Bu yo’nalish vakillari o’tmishdagi pedagogik tajribani tahlil qilib, zamonaviy ta’lim tizimini takomillashtirishga oid xulosalar chiqardilar. A. Makarenko, K. Ushinskiy, V. Sukhomlinskiy, L. Tolstoy, S. Shatskiy kabi pedagoglarning merosi chuqur o’rganildi.

Date: 3rd November-2025

Shuningdek, xalq pedagogikasining ilmiy asosda tahlil qilinishi milliy tarbiya an'analarini zamonaviy ta'lim bilan uyg'unlashtirish imkonini yaratdi.

Ijtimoiy-pedagogik yo'nalish ta'lim va jamiyat o'rtasidagi o'zaro aloqadorlikni o'rganish bilan ajralib turadi. Bu yondashuvda ta'lim jarayoni ijtimoiy institut sifatida qaraladi va u jamiyat taraqqiyotining asosiy omili deb baholanadi. O'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki ijtimoiy yetakchi, tarbiyachi, shaxs shakllanishiga ta'sir ko'rsatuvchi muhim shaxs sifatida talqin etiladi. Ijtimoiy-pedagogik yo'nalish ta'limni hayot bilan bog'lashni, maktab, oila, mahalla va jamoatchilik o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirishni ko'zda tutadi. Ushbu yo'nalishning mashhur vakili amerikalik olim Jon Dyui bo'lib, u ta'limni ijtimoiy hayotning ajralmas qismi sifatida talqin qilgan. Uning "Demokratiya va ta'lim" asari butun dunyo pedagogikasiga katta ta'sir ko'rsatgan. Dyui o'quvchini passiv bilim oluvchi emas, balki faol ishtirokchi, tajriba orqali o'rganadigan shaxs sifatida ko'rsatgan.

Psixologik-pedagogik yo'nalish XX asrda psixologiya fanining jadal rivojlanishi natijasida shakllandi. Bu yo'nalish o'quvchilarning yosh, individual va intellektual xususiyatlariga mos ravishda o'qitish va tarbiyalash masalalarini o'rganadi. Asosiy maqsad — ta'lim jarayonini inson psixologiyasi qonuniyatlariga tayangan holda tashkil etishdir. Bu yo'nalishning yorqin vakillaridan biri italiyalik olima Mariya Montessori bo'lib, u bolalarni erkinlik, mustaqillik va tabiiy rivojlanish muhitida tarbiyalash g'oyasini ilgari surgan. U yaratgan "Montessori tizimi" bugungi kunda ham dunyoning ko'plab mamlakatlarida qo'llaniladi. Shuningdek, rus olimlari L. S. Vygotskiy, A. N. Leontyev va P. Ya. Galperinlarning ilmiy ishlari pedagogik psixologiyaning shakllanishiga katta hissa qo'shdi. Ularning "faoliyat nazariyasi", "yaqin rivojlanish zonasi" kabi konsepsiyalari o'quvchi shaxsining rivojlanish bosqichlarini ilmiy asosda tushuntirib berdi.

XX asrning ikkinchi yarmi va XXI asr boshlariga kelib pedagogika yangi bosqich — innovatsion pedagogika bosqichiga o'tdi. Bu yo'nalish ta'lim jarayoniga ilg'or axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini, interfaol metodlarni, muammoli o'qitish va loyihaviy ta'lim tizimlarini joriy etish orqali yangicha mazmun bag'ishladi. Innovatsion pedagogika o'quvchi shaxsining ijodkorligini, mustaqil fikrlashini va muammolarni hal etish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. Bu yondashuvda o'qituvchi endi faqat bilim manbai emas, balki o'quvchini o'rganishga yo'naltiruvchi, motivatsiya beruvchi va hamkorlikda ishlovchi shaxs sifatida talqin etiladi. Bugungi kunda raqamli pedagogika, kompetensiyaviy yondashuv, STEAM-ta'lim, inklyuziv ta'lim kabi innovatsion konsepsiyalar pedagogika fanining yangi yo'nalishlarini belgilab bermoqda.

Umuman olganda, XX asr pedagogikasi insonparvarlik, ilmiylik va yangilikka intilish tamoyillariga asoslandi. Shu davrda shakllangan pedagogik yo'nalishlar bugungi zamonaviy ta'lim tizimining nazariy va amaliy poydevorini tashkil etadi. Ularning barchasini yagona g'oya — o'quvchi shaxsini ta'lim jarayonining markaziga qo'yish, uni faol, mustaqil va ijodkor shaxs sifatida shakllantirish tamoyili birlashtirib turadi.

4. Zamonaviy pedagogika va istiqbollar

Bugungi kunda pedagogika fani **axborot texnologiyalari, raqamli ta'lim, kompetensiyaviy yondashuv** asosida yangilanmoqda. O'qituvchining roli — bilim

Date: 3rd November-2025

beruvchi emas, balki o'quv jarayonini tashkil etuvchi, yo'naltiruvchi, shaxsiy rivojlanishni rag'batlantiruvchi sifatida talqin etilmoqda.

O'zbekiston ta'lim tizimida so'nggi yillarda "Milliy o'quv dasturi", "Ta'lim to'g'risida"gi qonun, "Ustoz va murabbiylar kuni" kabi tashabbuslar pedagogika nazariyasining amaliyotga tatbiq etilishida muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Xulosa

Pedagogika nazariyasi o'z tarixiy ildizlariga ega bo'lib, zamonaviy talablarga mos ravishda doimiy takomillashib bormoqda. U insonni har tomonlama barkamol qilib tarbiyalashga qaratilgan ijtimoiy va ilmiy faoliyatdir.

Zamonaviy pedagogning vazifasi — o'tmish merosini chuqur o'rganib, uni zamonaviy ta'lim jarayoniga moslashtirish, shaxsiy yondashuv asosida ijodkor, mustaqil fikrlovchi avlodni tarbiyalashdan iboratdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abu Nasr Forobiy. *Fozil odamlar shahri*. – Toshkent: O'zbekiston, 1993.
2. Ibn Sino. *Donishnoma*. – Toshkent: Fan, 1980.
3. Yusuf Xos Hojib. *Qutadg'u bilig*. – Toshkent: Yozuvchi, 1989.
4. Komenskiy Ya. A. *Buyuk didaktika*. – Toshkent: O'qituvchi, 1975.
5. Ushinskiy K. D. *Inson tarbiyaning predmeti sifatida*. – Moskva, 1988.
6. Dyui J. *Democracy and Education*. – New York: Macmillan, 1916.
7. Makarenko A. S. *Pedagogik poema*. – Moskva: Prosveshchenie, 1955.
8. Sukhomlinskiy V. A. *Yurakni bolalarga beraman*. – Toshkent: O'qituvchi, 1982.
9. Karimov I. A. *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch*. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
10. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
11. Raxmonqulova M., Raximov B. *Pedagogika nazariyasi va tarixi*. – Toshkent: TDPU, 2021.

